

Kulturell mangfold

Av Oddvar Ørnebakk

Da Martin Luther satte i gang med reformasjonen av kristendommen i Europa i 1517, med de 95 teser mot den katolske kirke i Wittenberg kom det nye tanker inn i behandlingen av menneskemassene i verdensdelen. Luther satte som krav at det skulle være rettferdighet for fattige og rike når det gjaldt loven, for alle.

Dette var nye toner og meget søt musikk for de svakere klasser i samfunnet, som ikke hadde det lett i den daværende grusomme og urettferdige verden.

Med den amerikanske uavhengighetserklæring av 1787 kom det enda mere krav om rettferdighet inn i verden. Alle mennesker skulle ha de samme rettigheter og være like for loven.

Thomas Jefferson skrev uavhengighetserklæringen og framførte for egen regning:

“ Ulydighet mot tyrannene er lydighet mot Gud! ”

Dette var et uangripelig argument. Men de mektige, embetsmennene, fyrstene, de rike og de med stor makt likte nok sånn passelig disse bombastiske uttalelser som ga de fattige og undertrykte et utrolig sterkt argument for å få bedre tider og levekår.

I den franske Menneskerettighetenes erklæring av 26.8. 1789 er hovedsetningen:

“Menneskene fødes og forblir frie og like i rettigheter. Sosial forskjell kan bare begrunnes med hensynet til almennvellet. De naturlige og umistelige rettigheter er: Frihet, eiendomsrett, sikkerhet, rett til å avverge undertrykkelse, ytringsfrihet, skattebevilgningsrett og alminnelig lovgivningsrett.”

I 1790 gjennomførte den nye franske nasjonalforsamlingen likhet for loven og avskaffet de privilegier som de rike og adelen hadde hatt. Det ble gjennomført rettsikkerhet og en ordning med jury i domstolen og de garanterte religionsfrihet, pressefrihet og ytringsfrihet. *“Frihet, likhet, broderskap”*.

Folkene i Europa fikk forbløffet og med gledesårer høre om alt det nye og strålende som skulle komme til dem.

Den norske grunnloven av 17. mai 1814 var ganske demokratisk og gikk langt i å følge de tanker som var kommet fra De forente stater og Frankrike . Men i Norge gikk det enda 100 år før kvinnene fikk alminnelig stemmerett.

I 1773 begynte det en kristelig vekkelse i nedre Tornedalen. De svenske øvrighetspersoner kalte dette for predikosjukan. I 1774 skulle det være 87 personer som var med i bevegelsen. (De svenske myndighetene fulgte nok svært godt med i det som skjedde i folkedypet). De signaler som kom fra Midt-Europa sendte kuldegysninger gjennom kroppen til kongen, adelen, den kirkelige ledelse og andre rike og mektige.

Vekkelsen kom og til Kautokeino og skapte mye diskusjon og tenking omkring de kristelige verdier. De som ble med i vekkelsen ble i Kautokeino kalt for ropere. (De forkynnte med høy røst).

Kautokeino var i 1751 overført fra svensk overhøyhet til Norge-Danmark. De 2 siste svenske prester, Junnelius og Biörkman, som var sokneprest fra 1746 til 1755, snakka både samisk og finsk. De kunne ha fullstendig kontakt med både reindrifsamene og de kvensktalende.

I Kautokeino var det ved folketellinga i 1801 456 personer, med 94 husholdninger og det var 54 bofaste personer. I 1845 var det 732 innbyggere, derav var 85 fastboende.

I 1853 flyttet reinsamefamiliene Baal og Qvænangen fra Kautokeino til sommerbeite i Kåfjord i Lyngen, de andre reindrifsamene fra Kautokeino var mye i Nordreisa (Skjervøy) og Loppa.

I 1851, under konfirmasjonen 6. juli ble det litt urolighet i kirka i Skjervøy. Det var reindrifsamere fra Kautokeino som laga uroen. Under nadverdsguds-

tjenesten dagen etter var det og uro. Sokneprest Andreas Qvale fikk hjelp av den samisktalende sokneprest Christian M.C. Neumann fra Lyngen til å roe ned reindrifsamene.

Sokneprest Qvale snakket ikke samisk og "sympatiserte dessuten med de antikvenske og antisamiske grupperinger i Tromsø". (Side 238 Zorgdrager .)

Lars Levi Læstadius var født 10.1. 1800 i Jakkvik, Arjeplog i Pite lappmark i Norrbotten og snakka pitesamisk. Han ble sokneprest i svensk Karesuando i 1826. Han var en belest mann og samla inn planter og han oppdaga endel ukjente planter, derav er Læstadius-valmuen mest kjent.

I Karesuando socken var det mye primitivt på den tida. Det var fullstendig ødemark overalt. Reindrifsamene fra Könkämä beitedistrikt dro til Storfjord og Lyngen med sine rein om våren og kom tilbake om høsten.

Brennevinsforbruket var meget stort, med dertil hørende elendighet. Også prestene solgte brennevin.

I 1844 ble Læstadius omvendt og personlig kristen. Han begynte nå å forkynne kristendommen på en sterk og intens måte. Hans taler til folket var meget kraftige og direkte og han fikk henvendelser om å dempe ordbruken. Han sa at det nytta ikke å snakke som i et seminar til ødemarkens folk, som knapt kunne lese eller skrive.

Ca 1935 gikk ungdommen i Abaja i Skibotn i de kristnes forsamlinger om søndagene for å høre at

Læstadius' taler ble lest opp. Talene var så saftige at ungdommen hørte på dem som en slags underholdning. Etter krigen slutta man å lese opp disse talene i forsamlingen.

Men Læstadius taler gjorde underverker. Folk ble troende og det på en ekte og direkte måte. De aller fleste slutta å drikke brennevin og gikk flittig for å høre Guds ord.

Langt nede i Europa hørte Karl Marx og Friedrich Engels, som skrev "Det kommunistiske manifest" om Læstadius. De sendte tyskerne Heinrich Anders i 1847 til Karesuando for å verve Læstadius til den kommunistiske bevegelse. Anders tilhørte den utopiske socialismen, som ville ha et klasseløst samfunn med ingen klasseforskjell og uten privat eiendomsrett.

Marx og Engels hadde i sin landflyktighet, i Frankrike hørt om Læstadius og at folk flokket seg om han og adlydet fullt ut hans formaninger og de ville ha denne mannen hos seg. Kun det beste var godt nok for dem.

Men Læstadius lot seg ikke verve. Han starta derimot avholdsforeninger i soknet og i Norrbotten. Og han sendte predikanter ut i verden, til nord, sør, øst og vest. Til Lyngen sendte han i 1848 Per Anders Persson Nutti = Antin -Pieti. (Nutti= Knut) og Mattis Siikavuopio. Til Kautokeino dro i 1848 Per Anders Vasara (Ies-Pieti.)

I 1840 sendte den svensk-norske kongen Karl Johan brev til den russiske tsaren Nikolai I

("en brutal og pedantisk reaksjonær") der ha ba om at Finskekilen ved Karesuando til Kilpisjärvi (lapska armen, opplandet, Känkämä= storfossenes land, Yliperä) ble tildelt Sverige, i bytte med svenske eiendommer i St. Petersburg og i Konstantinopel i Tyrkia. Men russerne likte ikke tanken.

I 1850 kom det ønske fra innbyggere at det skulle blir forbudt å selge brennevin i Skibotn markeder. I 1851 kom det samme ønsket fra Kjækan marked i Kvænangen.

Seminarlærer A J Lasson i Tromsø besøkte i 1850 Lyngen og områdene nordafor for å undersøke undervisningsforholdene i skolene og studere det samiske språk.

Det var uroligheter i kirka i Kautokeino høsten 1951. "Same"-lensmann Ole I Hætta ble oppsagt og svenske Lars Johan Bucht ble tilsatt som ny lensmann. Bucht var avsatt som lensmann i svenske Neder-Luleå og hadde kommet til Kautokeino.

Fra Kautokeino var det sendt 50 reinsdyr til Skibotn for å hente 4 som hadde vært arrestert i Tromsø, det var Aslak Hætta, Mathis Hætta, Rasmus Spein og Ole Somby, og amtmann Anton T Harris og andre øvrighetspersoner til rettsforhandlingene i Kautokeino. De dro fra Tromsø 21. januar 1852, men amtmannen ble liggende værfast i Lyngseidet i 14 dager.

15. september 1852 stengte Russland grensen mellom Norge og storfyrstedømmet Finland for flytting og opphold av reinsdyr. Det hadde pågått forhandlinger mellom Russland og Sverige-Norge om reindrift og finske borgeres rett til å fiske i sjøen i Øst-Finnmark. Fra Kautokeino hadde de fleste reindriftsamene vært i Finland om vinteren med reinflokken sin.

Det ble og forbudt å flytte med reinflokken fra Kautokeino gjennom Finskekilen til svensk Karesuando og tilbake.

Oslo var redd for at Russland skulle utvide seg vestover. I Hammerfest var en engelsk vicekonsul, J R Crove. Han rapporterte flittig om russisk aktivitet i Finnmark og skapte bekymring i London. I St Petersburg var svensk-norsk minister Palmstierna som mente at forhandlingene om ferdsel over grensen bare var tull og at saka burde glemmes i en skuff. Men saka gikk videre av egen kraft.

Den 5. september 1852 fikk amtmann Anton T Harris i Tromsø 4 sekker med 500 spesiedaler i hver, for å ha hvis det ble problemer for reindriftsamene som ikke fikk flytte til Finland om vinteren. Amtmannen forseгла sekkene hos tollvesenet i Tromsø og pengene ble sendt urørt tilbake om høsten.

Den 18. november 1852 begynte høstmarkedet i Kjækan i Kvænangen. Lensmann Moe i Skjervøy dro til Kjækan for å holde oppsyn med hva som foregikk. Og sokneprest Qvale sendte beretninger om sitt syn på saka til amtmann Anton T Harris i Tromsø.

Amtmannen ble urolig og lot i samråd med fogd

Petersen i Senjens og Tromsøs fogderier dele Skjervøy inn i 7 politiroder, med frivillige politifolk og med en politiformann som sjef for hver rode.

Den 13. desember 1852 ble det trykket plakat om opprettelsen av opprørspoliti i Skjervøy.

Johan Røyem var sjef for koppergruvene i Kjækan og han var utnevnt som sjef for det frivillige politikorpset i Kvænangen. Han kom borti muntlige kollisjoner med de som var med i den villfarne bevegelsen og ba da gruveledelsen i Kåfjord i Alta om en kanon for å forsvare seg.

Etter nyttår 1852-53 ble det nå opprettet en politipatrulje i Nord-Troms. Den besto av en befalingsmann og 3 assistenter, som alle måtte beherske norsk, samisk og kvensk. De skulle og være godt inne i tro-spørsmål. De fikk en åtring til disposisjon og skulle konstant seile rundt i Kvænangen og i Straumfjorden og Nordreisa.

Sjef ble Hans Wasmuth, som bodde i Langnes i indre Kåfjord og derfra kom og de 3 assistentene.

Politipatruljen med sin åtring oppklarte en innrapportert hendelse som sokneprest Qvale hadde rapportert om til Tromsø:

1 kvensk jente, som sokneprest Qvale hadde meint var farlig viste seg å være vanfør og var ikke å stand til å utføre noe galt.

Skolelæreren i Kvænangen som skulle ha ordlagt seg truende til sokneprest Qvale hadde bare sagt til ham at Qvale var godt inne i læren.

En 3. uthengt person ble og frikjent av politipatruljen fra Lyngen.

Nå bestemte Justisdepartementet at det skulle sendes 50 soldater sørfra til Alta for å sikre mot uro. Den 12. februar gikk amtmann Harris ombord i dampskibet i Tromsø, han skulle til Alta. Han fikk en overraskelse da han oppdaget soldatene ombord. Posten gikk ikke fort i de dager og melding om vedtakene var ikke nådd fram til amtmannen i Tromsø.

18. mai 1853 kom det 15 musketerer (fotsoldater), 2 underoffiserer og 1 løytnant til Skjervøy fra Alta, for å beskytte øvrighet mot villfarne reindriftssamer.

Soldatene holdt parade under tinget i Skjervøy 30. og 31. mai 1853.

Den 8. november 1852 ble det sterk uro i Kautokeino og fungerende lensmann Lars Johan Bucht og handelsmann Carl Johan Ruth ble drept. Det ble også reindrifsamene Marit Rasmusdatter Spein og Ole Somby, som ble hårdt skadet under transporten ned til Alta der han døde.

Den 10. november 1852 ble 17 alvorlig skadde reindrifssamer som hadde deltatt i konflikten mot øvrigheten sendt til Alta. I "Christiania-Posten" av 21.12. 1852 ble det trykt *"et brev som sannsynligvis var skrevet av en lege som hadde besøkt de første arrestantene (i Alta). Brevskriveren forteller at alle fangene hadde blåmerker, blodblemmer, skrammer og hevelser i ansiktet samt sår og kuler i hodet. En av fangene (Ole Somby) hadde brukket*

kjevebeinet og hadde sannsynligvis også kraniebrudd siden halve ansiktet var lammet. Aslak Hætta var mørkeblå og fiolett i ansiktet og manglet en finger. Enkelte av de andre hadde brukne armer. Den 20. november døde Ole Somby av sine skader."

Fogd Petersen i Senjens og Tromsø fogderier var i Skibotn høstmarked og fikk der høre om tildragelsen i Kautokeino 8. november av en postfører som kom til Skibotn natta mellom 17. og 18. november.

Fogden sendte straks en kort melding til amtmann Harris i Tromsø og sendte den til Tromsø med "fjellposten" kl 0500 om morgenen den 18. november 1852.

Høyestrett avsa sin dom 14. februar 1854. Mons Aslaksen Somby fikk dødsstraff, det samme fikk Aslak Jakobsen Hætta.

14. oktober 1854 ble de 2 halshugget i Alta. Det var sendt 65 soldater dit fra Trondheim for å sikre ro og orden.

Lars Levi Læstadius var fra 1849 prost i Pajala. Han ante nok at han ville få problemer etter opptøyene i Kautokeino. For sikkerhets skyld lot han bygge en overnattingsstasjon i Mukkavuoma (Kummavuopio) som ligger på svensk side ved Kilpisjärvi. Dersom han ble avsatt som prost ville han ha et levebrød her. Men det ble ikke behov for å starte opp. Bygningen står den dag i dag i Mukkavuoma.

Den 7. januar 1853 sendte biskop for Nord-Norge,

Daniel Bremer Juell i Tromsø en klage på Læstadius til Kirke- og undervisningsdepartementet i Oslo. De sendte klagen til kirkedepartementet i Stockholm.

Hans biskop Israel Bergman i Härnösand forsvarte Læstadius. Lensmann Lidström i Karesuando skrev og forsvarsbrev for Læstadius.

Læstadius sin etterfølger som Karesuando-prest var Engelmark. Han var ganske fuktig med flasker og det hørte ikke så godt i disse tider. Men det skada absolutt ikke Læstadius nå.

På finsk side var kapellane i Kittilä, Nordberg og hjelpeprest Jacob Fredrik Lilieblad i Muonionniska (Muonio) sterke Læstadius-tilhengere. Soknepresten

i Muonio, Emanuel Kolström spyttet ikke i glasset og var ikke opptatt av den kristne vekkingen som levde rundt ham.

Den 14. april 1853 sendte Læstadius et svarbrev på 23 sider tilbake.

Kong Oscar I frikjente Læstadius den 5. okt. 1853. Han fikk en advarsel om å ikke bruke så sterke ord i sine predikener.

Den hollandske forskeren Nellejet Zorgdrager meiner at stenging av den norsk-finske grensen 15/9 1852 for reindriftsamene godt kunne være en utløser av urolighetene i Kautokeino seinhøsten 1852.